

Bəşər tarixi boyu müharibəsinin və münafiqşəsin keçən, Yer kürəsi sakinlərinin bir-biri ilə savaşmadığı, ümumi sülh və əmin-amanlığın hökm sürdüyü illər çox nadir hallarda olmuşdur. Hərbi ekspertlərin araşdırmalarına görə, Yer kürəsində insanın mövcud olduğu illər ərzində vur-tut 240 (1) il müharibə baş verməyib. Qalan bütün dövrlərdə insanlar və dövlətlər bir-biri ilə hərbi qarşıdurmalarda, münafiqşələrdə olmuşlar. İsvəçrə alimi Jan Jak Babelin 1959-cu ildə apardığı hesablamalara görə, son beş min il ərzində dünyada 15000 müharibə və silahlı münafiqşə baş vermişdir. Təkcə ötən əsrdə – 1945-ci ilin 15 avqustuna (Yaponiyanın təslim olduğu tarix) 1993-cü ilin 1 avqustuna qədər, cəmi 48 il ərzində 130-dan yuxarı silahlı münafiqşə müşahidə olunub. Bu toqquşmalara cəlb olunan ölkələrin sayı 832-yə çatıb. R. Ceksonun araşdırmalarına görə, 1945-ci ildən sonra planetimizdə cəmi 26 müharibəsinin gün olmuşdur. Bütün müharibələrin istər ədalətli, istərsə də ədalətsiz, istər qisməddəli, istərsə də uzunmüddətli müharibələrin sonu əlbəttə ki, sülhdür. Hətta ən uzun sürən müharibələr də əbədi davam etməmiş və tərəflərin qarşılıqlı razılığı ilə sona çatmışdır. Dünyanın ən uzun müharibəsi "Yüzlüklük müharibə" adlansa da, əslində 116 il (1337–1453-cü illər) İngiltərə ilə Fransa arasında davam edən müharibədir. Eramızdan əvvəl qədim Roma ilə Karfağen arasında baş verən və fasilələrlə 43 il sürən 3 Pün müharibəsi bütövlükdə 118 ildən sonra başa çatmışdır. Bir sözlə, bu kiçik mavi planetin sakinləri əvvəl-axır dinc şəraitdə yaşamağa məhkumdurlar, möhtacdirlər, gündü sülhün və əmin-amanlığın alternativini yoxdur.

Azərbaycan Respublikasının Ermənistan Respublikası tərəfindən cəlb olunduğu və 44 gün (27 sentyabr – 9 noyabr 2020-ci il) davam edən müharibə – İkinci Qarabağ müharibəsi də artıq başa çatmışdır, tarixə qovuşmuşdur: ölkəmiz, təxminən, 30 il davam edən erməni işğalından sonra torpaqlarımızı azad edərək və Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü bərpa edərək şanlı qələbə qazanmışdır. Tarix şəhidlik edir ki, son 300 ildə (1722-ci ildə Səfəvilərin işğal olunmuş torpaqları geri qaytarması) ilk dəfə idi ki, Azərbaycanın işğal altında qalan əraziləri azad edildi; igid sərkərdəmizin – dövlətimizin müdrik başçısının rəhbərliyi və əzmkarlığı ilə erməni silahlı birləşmələri tərəfindən zabt olunmuş ərazilərimiz geri qaytarıldı. Birmənalı olaraq qeyd edə bilərik ki, bu qələbənin memarı və müəllifi müzəffər Ali Baş Komandan, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevdir, həmçinin yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, igid əsgər və zabitlərimizdir.

Quruda, dənizdə və yerətrafi fəzədə hərbi əməliyyatların hazırlanması və aparılması nəzəriyyəsi və praktikası herb sənəti adlanır. Qədim dövrlərdə bu, məhdud iqtisadi və insan resurslarına əsaslanırdı. Orduların silahlanması soyuq silah və atıcı-tullayıcı silahlardan ibarət idi. İstehsalı münasibətlər və hərbi-texniki təchizat gücləndikcə müharibələrin miqyası da genişlənməmişdir. Ox-yay, nize və qılınca başlayan müharibələr XX əsrdə raket və bombalardan aktiv istifadə edilən müharibələrlə əvəz olunmuşdur. 44 gün davam edən İkinci Qarabağ müharibəsi isə dünya herb tarixində müharibə texnikasında yeniliklə, müharibə aparmağın yeni nümunəsi ilə yadda qalmışdır. Bu, artıq XXI yüzilliyin müharibəsidir, tamamilə yeni bir herb sənətidir! Müxtəlif ölkələrin hərbi ekspertləri, dünyanın müxtəlif hissələrində baş verən lokal və global savaşları dərinlən təhlili edən hərbi analitiklərin fikrinə, sentyabrın 27-də Azərbaycanın erməni hərbi birləşmələrinin təxribatlarına cavab olaraq başlayan əks-hücum əməliyyatı – 44 günlük müharibə bundan sonra dünyada döyüş əməliyyatlarının aparılması taktikası sahəsində ciddi dəyişikliklərə səbəb olacaq.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan Respublikası geosiyasi və geostrateji əhəmiyyətinə görə dünyanın ən əlverişli bölgələrindən birində yerləşir. Avropa ilə Asiyanın qovuşduğu, Şərq-Qərb sivilizasiyalarının kəsişməsində, qədim karvan yollarının üzərində qərar tutan Azərbaycan lap qədim dövrlərdən səyyahların, yadellərin, qonşu dövlətlərin marağını cəlb etmiş, öz azadlığı və müstəqilliyi uğrunda qanlı-qadalı mübarizələr aparmalı olmuşdur. Bu mübarizələrdən sonuncusu lap bu günlərdə böyük və şanlı zəfərlə başa çatmışdır. Müstəqil Azərbaycan dövləti, təxminən, 30 il erməni işğalı altında qalan qədim və doğma torpaqlarımızın azad edilməsi üçün qətiyyətli addımlar atmış, "İkinci Qarabağ müharibəsi" adını almış son döyüşlərdə böyük və şanlı qələbə qazanmışdır.

Ümummilli liderimiz, müstəqil Azərbaycanın memarı Heydər Əliyev hələ 1991-ci ildə Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin birinci sessiyasında torpaq məsələsinin xalqımızın tarixində əsas əməl olduğunu göstərərək deyirdi: "Əsrlər boyu Vətən, torpaq anlayışı xalqımızın ləyaqətini, məniyyətini, şərəfini

əks etdirmişdir. Xalq öz torpağının müqəddəsliyini qorumaq üçün onun uğrunda ölüm-dirim mübarizəsi aparmışdır, ulu babalarımız Vətən torpağının hər bir qarşısını namus simvolu kimi qorumuş, onun yolunda canlarını, övdələrinin qurban verməkdən çəkinməmişdir".

30 ilə yaxın müddət ərzində Azərbaycan torpaqlarının 20 faizini işğal altında saxlayan, lakin bu gün mübariz və qəhrəman Azərbaycan ordusunun qətiyyətli əks-hücumları nəticəsində geri çəkilməyə, döyüş meydanını qorxaqcasına qoyub

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin elan olunduğu gün İrəvan şəhəri Ermənistanla verildi. Beləliklə, erməni tarixçiləri tarixi saxtalaşdırmağa cəhd etmələr də, fakt faktlığında qalır – indiki Ermənistan dövləti tarixi Azərbaycan torpaqlarında – Qərbi Azərbaycanda formalaşdırılıb. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin rəhbərliyi müharibəyə və qarşıdurmaya son qoymaq, dinc şəraitdə yaşamaq məqsədilə məkrli ermənilərin vədlərinə inanaraq İrəvan şəhərini 1918-ci ildə Ermənistanla güzəştə getdi. İrəvan xanlığı əzəli və qədim

Müzəffər Azərbaycan Ordusu hər anı qəhrəmanlıqlarla dolu 44 gün ərzində düşməni ağır məğlubiyyətə uğratmış və ölkəmizin ərazi bütövlüyünü bərpa etmişdir. Milli dövlətçilik tariximizdə və xalqımızın yaddaşında əbədi yaşayacaq şanlı zəfər xalq-iqtidar birliyi, ordumuzun yüksək peşəkarlığı və gərgin siyasi-diplomatik fəaliyyət sayəsində əldə edilmişdir.

İlham ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Xalqımızın və dövlətimizin yeni şanlı tarixi

İkinci Qarabağ Müharibəsi! Azərbaycan herb tarixinin ən möhtəşəm zəfər səhifəsi əbədi olaraq şanlı tariximizə həkk olundu. 44 gün sürən və işğalçı Ermənistanın təslim olması ilə başa çatan bu müharibə müdrik və qətiyyətli sərkərdəmiz – Ali Baş Komandan, ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin başçılığı ilə igid və cəsur Azərbaycan əsgər və zabitlərinin, Azərbaycan xalqının layiq olduğu qələbə ilə dünya herb tarixinə həmişəlik yazıldı. Ne qədər xoşbəxtlik ki, biz 30 il sürən işğalın başa çatmasının, əzəli və müqəddəs torpaqlarımızın erməni hərbi birləşmələrinin işğalından azad edilməsinin, hərbiçilərimizin misilsiz qəhrəmanlıqlarının, əsgərlərimizin hər addımında göstərdikləri igidlik və şücaətin canlı şahidi olduq.

qaçmağa və təslim olmağa məcbur edilən işğalçı Ermənistan tərəfindən Azərbaycana qarşı törədilən terror, soyqırımı və təcavüz siyasəti yüz illərlə əvvəl başlayan tarixə malikdir. XX əsrin 90-cı illərində yenidən amansızlıqla həyata keçirilən həmin işğalçı-terror siyasətinin prioritet istiqamətlərini "dənizdən-dənizə Böyük Ermənistan" dövlətinin qurulması, bu məqsədlə qonşu dövlətlərə, ilk növbədə isə Azərbaycan və Türkiyəyə, eləcə də Gürcüstana, hətta Rusiyaya qarşı ərazi iddialarının irəli sürülməsi təşkil edir. Tanınmış gürcü ziyalısı İlyə Çavçavadze hələ XX yüzilliyin əvvəllərində–1902-ci ildə Tiflisdə nəşr etdirdiyi "Erməni alimləri və ağlayan daşlar" əsərində XIX əsrdə erməni yalancılarının bütün Rusiya, Avropa və Qafqazda "ayaq tutub yeridiyindən", onların əsassız "Böyük Ermənistan" iddialarından bəhs edirdi [3].

Ermənilərin etnogenezini tədqiq edən alimlərin fikrinə, ermənilər kimlərinin Balkan yarımadasından qovub çıxardığı və sonradan Kiçik Asiyada Dəclə-Fərat çayları arasında, yunanların Mesopotomiya adlandırıldığı ərazidə sığınacaq tapan muşq və digər kiçik xalqların konqolmeratından ibarətdir. Ermənilərin Qafqaz regionuna gəlmə olduqları və son bir neçə əsr ərzində İran və Türkiyədən kütləvi şəkildə tarixi Azərbaycan torpaqlarına miqrasiya etmələri barədə kifayət qədər elmi-tarixi faktlar vardır. Onların avtohton – Cənubi Qafqazın yerli xalqı olmaması müxtəlif araşdırmaçılar tərəfindən birmənalı olaraq qəbul edilmişdir.

Lakin ermənilərin regiona sonradan emiqrasiyası məsələsi təkcə Qərb alimlərinin deyil, habelə ayırı-ayrı erməni tədqiqatçıların öz araşdırmalarında da öz əksini tapmışdır. XX əsrin tanınmış ermənişünası Q.A.Kapansyan yazır: "ermənilərin vətəni" – Hayasa-Asiya onların Balkanlardan miqrasiyasından sonra Kiçik Asiyada yerləşir". Erməni əsilli Ukrayna tarixçisi Filip Ekozvans yazır ki, "...heç zaman ermənilərin olmayan torpaqları onların tələb etməsinə son qoymaq gərəkdir. Bizim buna heç bir haqqımız yoxdur, ne hüquq, ne də əxlaq". Ermənilərə mədəb tikməyə icazə verən xalqlar sonradan buna peşman olmuşlar, ermənilər yerli əhalini oradan qovmuş və özlərini həmin ərazinin sahibi hesab etmişlər.

1813-cü ilin "Gülüstan" və 1828-ci ilin "Türkmənçay" müqavilələri ilə Azərbaycanın ikiye bölünməsi Şimali Azərbaycan torpaqlarının erməniləşdirilməsi prosesini daha da sürətləndirmişdir.

Onu da vurğulamaq lazımdır ki, ermənilərin qədim Azərbaycan torpaqlarına köçürülməsi sadəcə köçürülmə prosesi olmamış, müştəqillik qaydası həyata keçirilmişdir. Bunun əksinə isə, yerli azərbaycanlılar öz yurd-yuvalarından didərgin salınır, ən yaxşı və müntib torpaqlar ermənilərin əlinə keçirdi.

Məlum olduğu kimi, Qafqazda ilk erməni dövleti 1918-ci ildə İrəvan xanlığı ərazisində yaradılan Ararat Respublikası olmuşdur. 26 may 1918-ci ildə Zaqafqaziya Seyminin erməni sektor rəsmi olaraq Azərbaycan nümayəndələrinə İrəvan şəhərinin yeni yaradılan Ermənistanla verilməsi xahişi ilə müraciət etmişdi. Belə ki, onların dövlət müstəqilliyi haqqında aktı elan etmək üçün hətta paytaxtları belə, yox idi. Xahiş edənlər tərəfindən erməni silahlı qüvvələrinin və quldur birləşmələrinin silahı yerə qoyacağı, yerli əhaliyə qarşı terror hərəkətlərinə son qoyacağı və iki xalqın yaxınlaşmasına dəstək verəcəkləri barədə şərtləri qəbul etmələrinə sonra rəsmi Azərbaycan bu müraciətə müsbət cavab verdi. Bundan 2 gün sonra –

Azərbaycan torpağıdır. Ermənilər bu bölgəyə sonradan gəlmişlər.

Lakin İrəvan şəhəri göstərdiyimiz şərtlərlə ermənilərə güzəştə gəldisə də, təəssüf ki, onlar öz ənənəvi destruktiv mövqelərindən əl çəkmədilər. Gənc Azərbaycan dövlətinin ayırı-ayrı şəhər və kəndlərində erməni daşnakları tərəfindən 1918-1920-ci illərdə çoxsaylı qırğınlar törədildi, dinc əhali məhv edildi. Tarixi faktlar da təsdiqləyir ki, azərbaycanlıların kütləvi şəkildə qırğını, repressiyalara məruz qalması, doğma yurdlarından qovulması və didərgin salınması XX əsr tarixinin ən faciəli və dəhşətli səhifələrindəndir. "Böyük Ermənistan" yaratmaq arzusunun ruhlanan erməni qəsbkarları 1905–1907-ci illərdə azərbaycanlılara qarşı açıq şəkildə genişmiqyaslı qanlı aksiyalar həyata keçirdilər. Ermənilərin Bakıdan başlanan vəhşilikləri bütün Azərbaycana və indiki Ermənistan ərazisindəki Azərbaycan kəndlərini, habelə Cənubi Azərbaycanın bir sıra yaşayış məskənlərini əhatə etdi. Yüzlərlə yaşayış məntəqəsi dağıdılıb yerlə-yeksan edildi, minlərlə azərbaycanlı vəhşicəsinə qətlə yetirildi. Bu hadisələrin təşkilatçıları uzun müddət məsələnin mahiyyətini açılmasına, ona düzgün hüquqi-siyasi qiymət verilməsinə mane olaraq azərbaycanlıların mənfəi bərabərliyi yaratmış, özlərinin qəsbkar torpaq iddialarını pərdələmişlər. Azərbaycanlılar ermənilər tərəfindən dünya ictimaiyyətinə "zalım xalq" kimi təqdim olunmuşdur. 1918-ci ilin mart ayında etibarən erməni vəhşiliklərinin törətdikləri cinayətlər Azərbaycan xalqının yaddaşına əbədi həkk olub. Minlərlə dinc azərbaycanlı əhali yalnız milli mənsubiyyətinə görə məhv edilib, ermənilər evlərdə od vurub, insanları diri-diri yandırılıb. Azərbaycanlıların soyqırımı Bakı, Şamaxı, Quba qəzalarında, Qarabağda, Zəngəzurda, Naxçıvanda, Lənkəranda və digər bölgələrdə xüsusi qəddarlıqlarla həyata keçirilmişdir. Bu ərazilərdə dinc əhali kütləvi şəkildə qətlə yetirilmiş, kəndlər yandırılmış, milli-tarixi əhəmiyyət kəsb edən mədəniyyət abidələri dağıdılıb məhv edilmişdir.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yaradıldıqdan sonra ölkə rəhbərliyi 1918-ci ilin mart hadisələrinə xüsusi diqqət yetirmiş, Nazirlər Şurası 1918-ci il iyulun 15-də bu faciənin tədqiqi məqsədilə Fövqəladə İstintaq Komissiyasının yaradılması haqqında qərar qəbul etmişdi. Komissiya mart soyqırımını, ilkin mərhələdə Şamaxıda kiçik qırğını, İrəvan quberniyəsi ərazisində ermənilərin törətdikləri ağır cinayətləri araşdırmışdır. Bu heqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması üçün Xarici İşlər Nazirliyi nəzdində xüsusi qurum da yaradılmışdır. 1919 və 1920-ci illərdə mart ayının 31-i Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti tərəfindən Ümummilli matəm gününün ildönümü kimi qeyd edilmişdir. Bu, azərbaycanlılara qarşı yürüdülmüş soyqırımına və herb əsrdən artıq davam edən torpaqlarımızın işğalı prosesinə tarixdə ilk dəfə siyasi qiymət vermək cəhdi olmuşdur. Lakin 1920-ci ilin aprelinde bolşeviklərin hakimiyyəti qəsb etməsi nəticəsində Xalq Cümhuriyyətinin süqutu bu işləri yarımçıq qoymuş və nəticədə, Azərbaycan erməni-rus qüvvələrinin dəhşətli soyqırımının miqyasını dünyaya, beynəlxalq ələmə çatdırı bilməmişdir. Əvəzində isə ermənilər istər dünya səpələrinin böyük diasporları və güclü lobbiləri vasitəsilə, istərsə də Ermənistan daşnak hakimiyyətini əvəz etmiş sovet hakimiyyətinin təbliğat maşınının köməyi ilə özlərinin quya qondarma "soyqırımı" kampaniyasına geniş vüsət vermişdirlər.

Xatırladaq ki, İkinci Dünya

müharibəsi illərində də ermənilər "Böyük Ermənistan" xülyasını reallaşdırmaq istiqamətində məkrli siyasətlərini davam etdirmişdirlər. Belə ki, onlar həm Türkiyənin Qars və Ərdəhan vilayətlərinə ərazi iddiaları irəli sürür, həm də dünyaya səpələnməmiş ermənilərin bu torpaqlarda məskunlaşdırılmasına təkid edirdilər. 1944-cü ildə Ermənistan SSR Kommunist Partiyası MK-nın birinci katibi Q.Arutyunov Moskvada I. Stalinlə görüşmüş, xaricdə yaşayan ermənilərin Ermənistan SSR-ə köçürülməsi məsələsi müzakirə edilmişdi. Potsdam konfransında SSRİ Türkiyədən ərazi əldə edə bilmədiyindən, erməni lobbisi yenidən Azərbaycan torpaqlarını ələ keçirmək fikrinə düşmüşdü. 1945-ci ildə Stalinlə yenidən görüşərək Q.Arutyunov 300 mindən çox erməninin Ermənistanla miqrasiya etmək istədiyini bildirir və bu məqsədlə həm Dağlıq Qarabağın, həm də Naxçıvanın Ermənistanla verilməsinə xahiş edir. Lakin ermənilər buna müyəsər olmasalar da, xaricdə yaşayan ermənilərin Ermənistan SSR-ə köçürülməsinə nail oldular. Belə ki, 1945-ci il noyabrın 21-də SSRİ Xalq Komissarları Soveti "Xaricdə yaşayan ermənilərin sovet Ermənistanına köçürülməsinin praktik tədbirləri haqqında" qərar qəbul etdi. 1946-cı ildə Suriya, Yunanıstan, Livan, Bolqarıstan və Rumıniyadan 50.900 erməni Ermənistanla immiqrasiya etdi. 1947-ci ildə 63 min erməninin Ermənistan SSR-ə köçürülməsi nəzərdə tutulmuşdu, lakin cəmi 35,4 min erməni "doğma vətənə qayıtmışdı. 1948-ci ildə isə xaricdən 86.346 erməni immiqrasiya etmişdi.

Qeyd etmək məqsəduyğundur ki, Ermənistan Sovet Sosialist Respublikası xaricdə yaşayan ermənilərin Ermənistan SSR-ə köçürülməsi ilə yanaşı, eyni zamanda azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindən çıxarılmasına da nail oldu. Belə ki, 1947-ci il dekabrın 23-də SSRİ Nazirlər Soveti "Ermənistan SSR-dən kolxozçularını və digər azərbaycanlı əhəlinin Azərbaycan SSR-ə köçürülməsi haqqında" 4083 sayılı qərar qəbul etdi. Bu qərara əsasən, 1948-1950-ci illərdə 100 min azərbaycanlı "kəndürlük prinsipi"ə əsasən Azərbaycan SSR-ə köçürülməli idi. Həmin qərarın 11-ci bəndində göstərilirdi ki, Ermənistan SSR Nazirlər Sovetinə icazə verilsin ki, azərbaycanlı əhəlinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar onların boşaldıqları tikililərdən və yaşayış evlərindən xaricdən Ermənistanla gələn ermənilərin yerləşdirilməsi üçün istifadə etsinlər. Qeyd edək ki, insan hüquqlarının ciddi pozuntusu ilə həyata keçirilən bu qərarlar Ermənistanı monoetnik respublikaya çevirmək məqsədi daşıyırdı. Sosial-iqtisadi şəraitin düzülmezliliyi və iqlim şəraitinin uyğunsuzluğu nəticəsində köçürülənlərin bir hissəsi 1948-1951-ci illərdə yenidən doğma torpaqlarına qayıtdı. Bütövlükdə, 1948-1951-ci illərdə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-ə 37.387 nəfər azərbaycanlı deportasiya edildi. Bu proses sonrakı dövrdə də aparıldı; 1956-cı ildə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar onların boşaldıqları tikililərdən və yaşayış evlərindən xaricdən Ermənistanla gələn ermənilərin yerləşdirilməsi üçün istifadə etsinlər. Qeyd edək ki, insan hüquqlarının ciddi pozuntusu ilə həyata keçirilən bu qərarlar Ermənistanı monoetnik respublikaya çevirmək məqsədi daşıyırdı. Sosial-iqtisadi şəraitin düzülmezliliyi və iqlim şəraitinin uyğunsuzluğu nəticəsində köçürülənlərin bir hissəsi 1948-1951-ci illərdə yenidən doğma torpaqlarına qayıtdı. Bütövlükdə, 1948-1951-ci illərdə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-ə 37.387 nəfər azərbaycanlı deportasiya edildi. Bu proses sonrakı dövrdə də aparıldı; 1956-cı ildə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar onların boşaldıqları tikililərdən və yaşayış evlərindən xaricdən Ermənistanla gələn ermənilərin yerləşdirilməsi üçün istifadə etsinlər. Qeyd edək ki, insan hüquqlarının ciddi pozuntusu ilə həyata keçirilən bu qərarlar Ermənistanı monoetnik respublikaya çevirmək məqsədi daşıyırdı. Sosial-iqtisadi şəraitin düzülmezliliyi və iqlim şəraitinin uyğunsuzluğu nəticəsində köçürülənlərin bir hissəsi 1948-1951-ci illərdə yenidən doğma torpaqlarına qayıtdı. Bütövlükdə, 1948-1951-ci illərdə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-ə 37.387 nəfər azərbaycanlı deportasiya edildi. Bu proses sonrakı dövrdə də aparıldı; 1956-cı ildə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar onların boşaldıqları tikililərdən və yaşayış evlərindən xaricdən Ermənistanla gələn ermənilərin yerləşdirilməsi üçün istifadə etsinlər. Qeyd edək ki, insan hüquqlarının ciddi pozuntusu ilə həyata keçirilən bu qərarlar Ermənistanı monoetnik respublikaya çevirmək məqsədi daşıyırdı. Sosial-iqtisadi şəraitin düzülmezliliyi və iqlim şəraitinin uyğunsuzluğu nəticəsində köçürülənlərin bir hissəsi 1948-1951-ci illərdə yenidən doğma torpaqlarına qayıtdı. Bütövlükdə, 1948-1951-ci illərdə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-ə 37.387 nəfər azərbaycanlı deportasiya edildi. Bu proses sonrakı dövrdə də aparıldı; 1956-cı ildə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar onların boşaldıqları tikililərdən və yaşayış evlərindən xaricdən Ermənistanla gələn ermənilərin yerləşdirilməsi üçün istifadə etsinlər. Qeyd edək ki, insan hüquqlarının ciddi pozuntusu ilə həyata keçirilən bu qərarlar Ermənistanı monoetnik respublikaya çevirmək məqsədi daşıyırdı. Sosial-iqtisadi şəraitin düzülmezliliyi və iqlim şəraitinin uyğunsuzluğu nəticəsində köçürülənlərin bir hissəsi 1948-1951-ci illərdə yenidən doğma torpaqlarına qayıtdı. Bütövlükdə, 1948-1951-ci illərdə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-ə 37.387 nəfər azərbaycanlı deportasiya edildi. Bu proses sonrakı dövrdə də aparıldı; 1956-cı ildə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar onların boşaldıqları tikililərdən və yaşayış evlərindən xaricdən Ermənistanla gələn ermənilərin yerləşdirilməsi üçün istifadə etsinlər. Qeyd edək ki, insan hüquqlarının ciddi pozuntusu ilə həyata keçirilən bu qərarlar Ermənistanı monoetnik respublikaya çevirmək məqsədi daşıyırdı. Sosial-iqtisadi şəraitin düzülmezliliyi və iqlim şəraitinin uyğunsuzluğu nəticəsində köçürülənlərin bir hissəsi 1948-1951-ci illərdə yenidən doğma torpaqlarına qayıtdı. Bütövlükdə, 1948-1951-ci illərdə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-ə 37.387 nəfər azərbaycanlı deportasiya edildi. Bu proses sonrakı dövrdə də aparıldı; 1956-cı ildə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar onların boşaldıqları tikililərdən və yaşayış evlərindən xaricdən Ermənistanla gələn ermənilərin yerləşdirilməsi üçün istifadə etsinlər. Qeyd edək ki, insan hüquqlarının ciddi pozuntusu ilə həyata keçirilən bu qərarlar Ermənistanı monoetnik respublikaya çevirmək məqsədi daşıyırdı. Sosial-iqtisadi şəraitin düzülmezliliyi və iqlim şəraitinin uyğunsuzluğu nəticəsində köçürülənlərin bir hissəsi 1948-1951-ci illərdə yenidən doğma torpaqlarına qayıtdı. Bütövlükdə, 1948-1951-ci illərdə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-ə 37.387 nəfər azərbaycanlı deportasiya edildi. Bu proses sonrakı dövrdə də aparıldı; 1956-cı ildə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar onların boşaldıqları tikililərdən və yaşayış evlərindən xaricdən Ermənistanla gələn ermənilərin yerləşdirilməsi üçün istifadə etsinlər. Qeyd edək ki, insan hüquqlarının ciddi pozuntusu ilə həyata keçirilən bu qərarlar Ermənistanı monoetnik respublikaya çevirmək məqsədi daşıyırdı. Sosial-iqtisadi şəraitin düzülmezliliyi və iqlim şəraitinin uyğunsuzluğu nəticəsində köçürülənlərin bir hissəsi 1948-1951-ci illərdə yenidən doğma torpaqlarına qayıtdı. Bütövlükdə, 1948-1951-ci illərdə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-ə 37.387 nəfər azərbaycanlı deportasiya edildi. Bu proses sonrakı dövrdə də aparıldı; 1956-cı ildə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar onların boşaldıqları tikililərdən və yaşayış evlərindən xaricdən Ermənistanla gələn ermənilərin yerləşdirilməsi üçün istifadə etsinlər. Qeyd edək ki, insan hüquqlarının ciddi pozuntusu ilə həyata keçirilən bu qərarlar Ermənistanı monoetnik respublikaya çevirmək məqsədi daşıyırdı. Sosial-iqtisadi şəraitin düzülmezliliyi və iqlim şəraitinin uyğunsuzluğu nəticəsində köçürülənlərin bir hissəsi 1948-1951-ci illərdə yenidən doğma torpaqlarına qayıtdı. Bütövlükdə, 1948-1951-ci illərdə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-ə 37.387 nəfər azərbaycanlı deportasiya edildi. Bu proses sonrakı dövrdə də aparıldı; 1956-cı ildə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar onların boşaldıqları tikililərdən və yaşayış evlərindən xaricdən Ermənistanla gələn ermənilərin yerləşdirilməsi üçün istifadə etsinlər. Qeyd edək ki, insan hüquqlarının ciddi pozuntusu ilə həyata keçirilən bu qərarlar Ermənistanı monoetnik respublikaya çevirmək məqsədi daşıyırdı. Sosial-iqtisadi şəraitin düzülmezliliyi və iqlim şəraitinin uyğunsuzluğu nəticəsində köçürülənlərin bir hissəsi 1948-1951-ci illərdə yenidən doğma torpaqlarına qayıtdı. Bütövlükdə, 1948-1951-ci illərdə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-ə 37.387 nəfər azərbaycanlı deportasiya edildi. Bu proses sonrakı dövrdə də aparıldı; 1956-cı ildə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar onların boşaldıqları tikililərdən və yaşayış evlərindən xaricdən Ermənistanla gələn ermənilərin yerləşdirilməsi üçün istifadə etsinlər. Qeyd edək ki, insan hüquqlarının ciddi pozuntusu ilə həyata keçirilən bu qərarlar Ermənistanı monoetnik respublikaya çevirmək məqsədi daşıyırdı. Sosial-iqtisadi şəraitin düzülmezliliyi və iqlim şəraitinin uyğunsuzluğu nəticəsində köçürülənlərin bir hissəsi 1948-1951-ci illərdə yenidən doğma torpaqlarına qayıtdı. Bütövlükdə, 1948-1951-ci illərdə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-ə 37.387 nəfər azərbaycanlı deportasiya edildi. Bu proses sonrakı dövrdə də aparıldı; 1956-cı ildə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar onların boşaldıqları tikililərdən və yaşayış evlərindən xaricdən Ermənistanla gələn ermənilərin yerləşdirilməsi üçün istifadə etsinlər. Qeyd edək ki, insan hüquqlarının ciddi pozuntusu ilə həyata keçirilən bu qərarlar Ermənistanı monoetnik respublikaya çevirmək məqsədi daşıyırdı. Sosial-iqtisadi şəraitin düzülmezliliyi və iqlim şəraitinin uyğunsuzluğu nəticəsində köçürülənlərin bir hissəsi 1948-1951-ci illərdə yenidən doğma torpaqlarına qayıtdı. Bütövlükdə, 1948-1951-ci illərdə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-ə 37.387 nəfər azərbaycanlı deportasiya edildi. Bu proses sonrakı dövrdə də aparıldı; 1956-cı ildə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar onların boşaldıqları tikililərdən və yaşayış evlərindən xaricdən Ermənistanla gələn ermənilərin yerləşdirilməsi üçün istifadə etsinlər. Qeyd edək ki, insan hüquqlarının ciddi pozuntusu ilə həyata keçirilən bu qərarlar Ermənistanı monoetnik respublikaya çevirmək məqsədi daşıyırdı. Sosial-iqtisadi şəraitin düzülmezliliyi və iqlim şəraitinin uyğunsuzluğu nəticəsində köçürülənlərin bir hissəsi 1948-1951-ci illərdə yenidən doğma torpaqlarına qayıtdı. Bütövlükdə, 1948-1951-ci illərdə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-ə 37.387 nəfər azərbaycanlı deportasiya edildi. Bu proses sonrakı dövrdə də aparıldı; 1956-cı ildə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar onların boşaldıqları tikililərdən və yaşayış evlərindən xaricdən Ermənistanla gələn ermənilərin yerləşdirilməsi üçün istifadə etsinlər. Qeyd edək ki, insan hüquqlarının ciddi pozuntusu ilə həyata keçirilən bu qərarlar Ermənistanı monoetnik respublikaya çevirmək məqsədi daşıyırdı. Sosial-iqtisadi şəraitin düzülmezliliyi və iqlim şəraitinin uyğunsuzluğu nəticəsində köçürülənlərin bir hissəsi 1948-1951-ci illərdə yenidən doğma torpaqlarına qayıtdı. Bütövlükdə, 1948-1951-ci illərdə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-ə 37.387 nəfər azərbaycanlı deportasiya edildi. Bu proses sonrakı dövrdə də aparıldı; 1956-cı ildə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar onların boşaldıqları tikililərdən və yaşayış evlərindən xaricdən Ermənistanla gələn ermənilərin yerləşdirilməsi üçün istifadə etsinlər. Qeyd edək ki, insan hüquqlarının ciddi pozuntusu ilə həyata keçirilən bu qərarlar Ermənistanı monoetnik respublikaya çevirmək məqsədi daşıyırdı. Sosial-iqtisadi şəraitin düzülmezliliyi və iqlim şəraitinin uyğunsuzluğu nəticəsində köçürülənlərin bir hissəsi 1948-1951-ci illərdə yenidən doğma torpaqlarına qayıtdı. Bütövlükdə, 1948-1951-ci illərdə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-ə 37.387 nəfər azərbaycanlı deportasiya edildi. Bu proses sonrakı dövrdə də aparıldı; 1956-cı ildə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar onların boşaldıqları tikililərdən və yaşayış evlərindən xaricdən Ermənistanla gələn ermənilərin yerləşdirilməsi üçün istifadə etsinlər. Qeyd edək ki, insan hüquqlarının ciddi pozuntusu ilə həyata keçirilən bu qərarlar Ermənistanı monoetnik respublikaya çevirmək məqsədi daşıyırdı. Sosial-iqtisadi şəraitin düzülmezliliyi və iqlim şəraitinin uyğunsuzluğu nəticəsində köçürülənlərin bir hissəsi 1948-1951-ci illərdə yenidən doğma torpaqlarına qayıtdı. Bütövlükdə, 1948-1951-ci illərdə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-ə 37.387 nəfər azərbaycanlı deportasiya edildi. Bu proses sonrakı dövrdə də aparıldı; 1956-cı ildə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar onların boşaldıqları tikililərdən və yaşayış evlərindən xaricdən Ermənistanla gələn ermənilərin yerləşdirilməsi üçün istifadə etsinlər. Qeyd edək ki, insan hüquqlarının ciddi pozuntusu ilə həyata keçirilən bu qərarlar Ermənistanı monoetnik respublikaya çevirmək məqsədi daşıyırdı. Sosial-iqtisadi şəraitin düzülmezliliyi və iqlim şəraitinin uyğunsuzluğu nəticəsində köçürülənlərin bir hissəsi 1948-1951-ci illərdə yenidən doğma torpaqlarına qayıtdı. Bütövlükdə, 1948-1951-ci illərdə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-ə 37.387 nəfər azərbaycanlı deportasiya edildi. Bu proses sonrakı dövrdə də aparıldı; 1956-cı ildə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar onların boşaldıqları tikililərdən və yaşayış evlərindən xaricdən Ermənistanla gələn ermənilərin yerləşdirilməsi üçün istifadə etsinlər. Qeyd edək ki, insan hüquqlarının ciddi pozuntusu ilə həyata keçirilən bu qərarlar Ermənistanı monoetnik respublikaya çevirmək məqsədi daşıyırdı. Sosial-iqtisadi şəraitin düzülmezliliyi və iqlim şəraitinin uyğunsuzluğu nəticəsində köçürülənlərin bir hissəsi 1948-1951-ci illərdə yenidən doğma torpaqlarına qayıtdı. Bütövlükdə, 1948-1951-ci illərdə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-ə 37.387 nəfər azərbaycanlı deportasiya edildi. Bu proses sonrakı dövrdə də aparıldı; 1956-cı ildə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar onların boşaldıqları tikililərdən və yaşayış evlərindən xaricdən Ermənistanla gələn ermənilərin yerləşdirilməsi üçün istifadə etsinlər. Qeyd edək ki, insan hüquqlarının ciddi pozuntusu ilə həyata keçirilən bu qərarlar Ermənistanı monoetnik respublikaya çevirmək məqsədi daşıyırdı. Sosial-iqtisadi şəraitin düzülmezliliyi və iqlim şəraitinin uyğunsuzluğu nəticəsində köçürülənlərin bir hissəsi 1948-1951-ci illərdə yenidən doğma torpaqlarına qayıtdı. Bütövlükdə, 1948-1951-ci illərdə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-ə 37.387 nəfər azərbaycanlı deportasiya edildi. Bu proses sonrakı dövrdə də aparıldı; 1956-cı ildə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar onların boşaldıqları tikililərdən və yaşayış evlərindən xaricdən Ermənistanla gələn ermənilərin yerləşdirilməsi üçün istifadə etsinlər. Qeyd edək ki, insan hüquqlarının ciddi pozuntusu ilə həyata keçirilən bu qərarlar Ermənistanı monoetnik respublikaya çevirmək məqsədi daşıyırdı. Sosial-i